

DE LA „CLĂCĂȘIE” LA „NEOIOBĂGIE” – REPERE ISTORIOGRAFICE PRIVIND EVOLUȚIA „CHESTIUNII ȚĂRĂNEȘTI”

FLORIN NACU*

Epoca modernă a istoriei României a fost marcată de ideea renașterii naționale. După înlăturarea sistemului fanariot, în cele două principate, Moldova și Țara Românească, a existat un permanent conflict între promotorii emancipării naționale și adepții menținerii vechii ordini. Între cele două tabere astfel constituite, se găsea marea parte a populației, locuind în mediul rural, care se afla în relații de dependență economică față de proprietarii funciari, reglementate încă din perioada medievală.

Devenise evident faptul că emanciparea națională și emanciparea țăranilor depindeau una de alta. Și în rândurile boierilor cu vederi liberale, revoluționare, ideea emancipării țăranilor, chiar dacă nu era respinsă în totalitate, reprezenta o chestiune sensibilă.

Viziunea ideală a fost, vreme de decenii, aceea a unei emancipări naționale, urmată de una socială, dar și aceea cu o viziune limitată.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, au avut loc două revoluții importante, care, fiecare în felul său, și-a atins scopurile. După 1821, s-a revenit la domniile pământene, iar după 1849, s-a desăvârșit programul național unionist, fiind călătită în focurile revoluției noua elită politică a țării, capabilă să realizeze cele două deziderate majore, unirea și independența națională, în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea¹.

În anul 1864, se realizează prima reformă agrară din istoria modernă a românilor, fiind eliminată claca. Totuși, insuficiența măsurilor luate pentru aplicarea reformei, faptul că după împroprietărire au rămas și țărani fără pământ, inclusiv noii căsătoriți (însurăței), marii proprietari de pământ și-au putut exercita autoritatea impunând, în condiții avantajoase lor, contracte de învoire („învoieli și tocmeli agricole”), prin care țăranii au ajuns să devină din nou aserviți. Atât liberalii, cât și conservatorii, dar și exponenții unor noi curente politice, precum țărăniștii și socialiștii, au căutat să găsească soluții la rezolvarea chestiunii agrare.

Izbucnirea, în 1914, a Primului Război Mondial a dus – chiar și în condițiile păstrării timp de doi ani a neutralității României – la abandonarea oricăror inițiative de reformă agrară.

* Cercetător științific III, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, al Academiei Române; e-mail: florin_nacu@yahoo.com

¹ Keith Hitchens, *România 1774-1866*, Ediția a III-a, București, Editura Humanitas, 2013, pp. 358-359.

După 1918, în contextul realizării Marii Uniri, problemelor existente în Vechiul Regat li se vor adăuga și cele din teritoriile nou unite cu România, în care, vreme de secole se exercitaseră sisteme politice și administrative diferite și discriminatorii pentru românii care locuiau în aceste provincii și care sperau și ei la dubla emancipare: socială și națională.

O serie de gânditori români au imaginat soluții de rezolvare a problemei agrare, dar toți au fost conștienți că între aceasta și chestiunea socială există o legătură indisolubilă.

1. „Chestiunea țărănească” – element al perioadei 1821-1848

Pentru Țara Românească și Moldova, revoluția a reprezentat singura cale prin care progresul social și politic putea fi îndeplinit. Începutul secolului al XVIII-lea, care pentru multe state europene era sinonim cu progresul, a devenit, pentru cele două Principate extracarpaticе aflate sub suzeranitate otomană, momentul de început al unui regim care le încălca autonomia internă convenită, regimul fanariot.

Deși au existat domnitori cu vederi largi, cum ar fi Constantin Mavrocordat, regimul nu a depășit limitele unui tip de conducere ordonată din afară, a cărui stabilitate depindea de priceperea domnitorului în a-și negocia tronul cu factorii de răspundere de la Constantinopol.

Domnitorilor de la București și Iași le era interzisă politica externă, nu exista o armată națională, ci o gardă formată din mercenari recrutați, care asigura paza domnitorului și securitatea birurilor colectate, deseori cu forța, de la populația aservită.

Acest regim a cunoscut și o altă componentă, la fel de dură, și anume, absența elitei politice autohtone, îndepărtată din administrație și din sferele puterii centrale, unde fiecare domnitor își aducea oameni favoriți veniți, de cele mai multe ori, din afară.

În ierhia medie și inferioară a aparatului administrativ își făceau loc și descendenți ai boierilor de neam, dar aceștia erau nevoiți să acționeze ca o interfață între domnitor și populația care îi acuza că sunt „oamenii stăpânirii”. Dintre aceștia, mai târziu, către începutul secolului al XIX-lea, se vor ridica cei care și-au propus emanciparea națională.

În Principate, emanciparea națională era, practic, echivalentă cu emanciparea socială, numai că exponenții boierimii, deși deposedați de privilegii, nu doreau rezolvarea chestiunii relațiilor dintre deținătorii de pământuri și producătorii cu sarcini și responsabilități, dar fără drepturi, decât după ce se va fi produs emanciparea națională².

Această situație era una paradoxală, deoarece era cunoscut faptul că principala forță armată pe care s-ar fi bizuit orice încercare politică de revoluție

² Mihai Bărbulescu, Denis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Corint, 2004, p. 313.

era cea a țărănimii. Singura coeziune între țărani și boieri era legătura țăranilor cu boierul „de neam”, pe moșia căruia trăiau și își exercitau obligațiile. Astfel se explică formularea prezentă în „Proclamația de la Padeș”, din 23 ianuarie 1821, aceea a jertfirii averilor rău-agonisite și a protejării avuției „boierilor făgăduiți”:

„Fraților locuitori ai Țării Românești, veri de ce neam veți fi! Nicio pravilă nu oprește pe om a întâmpina răul cu rău! Șarpele când îți iasă înaintea, dai cu ciomagul să-l lovești, ca să-ți aperi viața, care mai de multe ori ni se primejduiește din mușcarea lui. Dar pe balaurii care ne înghit de vii, căpeteniile noastre, zic, atât cele bisericesti, cât și cele politicești, până când să-i suferim a ne suge sângele din noi? Până când să le fim robi? Veniți dar, fraților, cu toții, cu rău să pierdem pe cei răi, ca să ne fie nouă bine!

Veichiul lui Dumnezeu, prea puternicul nostru împărat, voește ca noi, ca niște credincioși ai lui, să trăim bine. Dar nu ne lasă răul ce ni-l pun peste cap căpeteniile noastre! [...] Să să aleagă căpeteniile noastre cei care pot să fie buni. Aceia sunt ai noștri și cu noi dinpreună vor lucra binele, precum ne sunt făgăduiți.

Nu vă leneviți, ci siliți să veniți în grabă cu toții; care veți avea arme, cu arme, iar care nu veți avea arme, cu furci de fier și lănci; să vă faceți de grabă și să veniți unde veți auzi că se află adunarea cea orânduită pentru binele și folosul a toată țara.

Și ce vă vor povățui mai marii Adunării aceia să urmați și unde vă vor chema ei acolo să mergeți. Că ne ajunge, fraților, atâta vreme de când lacrimile de pe obrazele noastre nu s-au uscat.

Și iar să știți că nimenea dintre noi nu este slobod [...], ca să să atingă măcar de un grăunți, de binele sau de casa vreunui neguțător, oroșan sau țăran sau de al vreunui lăcuitor, decât numai binele și averile cele rău agonisite ale tiranilor boieri să să jertfească: însă al cărorora nu vor urma nouă – precum sunt făgăduiți – numai al acelora să să ia pentru folosul de obște!”

Încă de la început, se cuvine să precizăm că în cele două state ritmul reformelor fusese slab, că sistemul proprietății, sistemul economic erau influențate de vechile relații medievale, care, în statele avansate fuseseră înlocuite cu un sistem de relații economico-sociale noi, cu măsuri eficiente de circulație a valorilor, industrializare, modernizarea agriculturii, intensificarea creșterii capitalului, accesul majorității populației la cultură, creșterea numărului celor care puteau avea drept de vot.

După 1821, elita socială și politică a României era compusă din proprietari de pământ, care erau preocupați să dețină ranguri de boieri așa cum erau ele prezente în „Cronica rangurilor boierești”, dar care doreau să asigure fiilor lor o educație modernă occidentală³.

³ Vladimir Osiaș, *Istoria modernă a României*, Craiova, Editura Universitaria, 1999, pp. 12-15.

Primele contacte cu mediul occidental provin din epoca campaniei napoleoniene din Rusia, al cărei eșec i-a determinat pe unii ofițeri francezi să rămână în Principate. Practic, boierii români își puseseră speranțe în acțiunile împăratului Napoleon, dar acesta nu considerase Principatele decât teritorii care să servească în jocul diplomatic dintre otomani și francezi. Totuși, diplomația lui Napoleon nu a funcționat, el nereușind să mențină starea de încordare dintre ruși și otomani, aflați în război din 1806, rușii interceptând de la dragomanul Moruzi scrisoarea diplomatică a lui Napoleon către Poartă și grăbind încheierea Păcii din 1812, de la București, în urma căreia Rusia obținea Moldova dintre Prut și Nistru (Basarabia).

Unul dintre ofițerii napoleonieni care nu s-au mai întors în Franța a fost Victor Cuenim, cel care a deschis la Iași o școală, între elevii căreia îi regăsim pe cei mai însemnați pașoptiști din Moldova: Vasile Alecsandri, Alexandru Ioan Cuza etc.

Și în Țara Românească, putem marca prezența lui J. A. Vaillant, care a contribuit la educarea lui Nicolae Bălcescu.

Să nu uităm că imediat după Revoluția de la 1821, boierii plecați în exil au avut idei novatoare. Unul dintre ei a fost marele om de cultură Dinicu Golescu, autorul lucrării „Însemnare a călătoriei mele”, tipărită la Buda, în care acesta prezintă imensul decalaj dintre Principate și lumea central-europeană și occidentală. El s-a decis să-și educe fiii (Radu și Nicolae Golescu) și nepotul de frate (Alexandru G. Golescu) în spiritul progresului și propășirii Țării Românești, deschizând în casa sa din București una dintre cele mai impunătoare case boierești ale epocii, care, la 1866, va fi palat Princiar pentru Principele Carol de Hohenzollern Sigmaringen, o bibliotecă în care bucureștenii să aibă acces la cărți în limba română.

În aceeași epocă, din rândurile pandurilor lui Tudor Vladimirescu se ridică Gheorghe Magheru și Petrache Poenaru. Un alt nume de referință al științei românești va fi Ion Ionescu de la Brad, părinte al agronomiei românești. Un alt mare om politic și de cultură va fi Ion Ghica, personalitate cu o vedere culturală largă – orientală și occidentală – abso­lut necesară operei reformatoare de mai târziu.

Un boier luminat, cu un ridicat potențial în domeniul redactării de documente programatice a fost Ion Câmpineanu, care a militat pentru îndepărtarea îngrădirilor legislative impuse de Regulamentele Organice⁴.

Din zona Argeșului se va ridica un alt boier, Constantin Brătianu, ai cărui fii, Dimitrie și Ion Brătianu, vor fi cei mai cunoscuți oameni politici pașoptiști ai României moderne a veacului al XIX-lea.

⁴ Apostol Stan, Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România. De la origini până la 1918*, București, Editura Enciclopedică, 1996, pp. 12-15.

În spațiul politic românesc s-au impus și alte nume, precum Christian Tell, originar din Gorj, Gheorghe Chițu, din Romanați, C. A. Rosetti, D. A. Sturdza.

Dezvoltarea elitei politice românești care a pregătit Revoluția de la 1848 s-a făcut sub auspiciile modelului revoluționar francez. Mulți dintre pașoptiștii români aderaseră la societățile secrete europene, care aveau ca scop organizarea unei revoluții europene, încercând să înființeze și în Principate astfel de societăți, precum „Frăția”, ai cărei fondatori au fost Nicolae Bălcescu și Christian Tell.

Domniile regulamentare (Alexandru Ghica și Gheorghe Bibescu, în Țara Românească, și Mihai Sturdza, în Moldova) au asigurat un cadru politic foarte puțin deschis la reforme structurale, deoarece Regulamentele Organice fuseseră completate cu un Act adițional care nu lăsa autorităților interne niciun drept de inițiativă, în absența consimțământului puterii suzerane și puterii protectoare.

Devenise evident faptul că singura soluție de emancipare națională a Principatelor era calea revoluției.

Esența Revoluției de la 1821 fusese aproape exclusiv națională. Tudor Vladimirescu fusese în planul de început al revoluției unul dintre inițiatori, ca reprezentant al unicei forțe militare de pe teritoriul țării, trupele de panduri colaborând cu boierii din Comitetul de Oblăduire. Dezavuarea mișcării tereiste de către Rusia, din cauza greșelii strategice comise de către Alexandru Ipsilanti, a dus, implicit, la dezavuarea mișcării românești. Primii care au sesizat acest lucru au fost chiar boierii care i-au cerut lui Tudor Vladimirescu anularea acțiunii. Dar era prea târziu pentru acest fapt, deoarece mișcarea luase amploare în Oltenia. Deși din Proclamația de la Padeș se desprinde ideea că doar „averile rău agonisite” vor fi împărțite, țărani nu făceau diferența între boierii străini și cei „făgăduiți”. Nici în „Cererile Norodului Românesc” problema socială nu este prezentată diferit de cea națională. Ținta revoluției o reprezintă „străinii”, adică fanarioții și protejații lor, laici și religioși.

După ce a reușit să ajungă la București înaintea lui Ipsilanti, Tudor Vladimirescu era dispus să echivaleze ideea de emancipare națională cu o înțelegere cu otomanii, în sensul eliminării exploatării regimului fanariot și al revenirii la putere a domnilor pământeni și a elitei politice autohtone, deziderat care, în ciuda sfârșitului revoluției și a morții tragice a principalului inițiator, Tudor Vladimirescu, s-a îndeplinit după 1822.

Pentru țaranul împovărat de obligații era greu să fie făcută o astfel de deosebire, deoarece metodele de impulsivitate și control a producției erau aceleași, iar abuzurile comiteau atât boierii făgăduiți, cât și loialiștii, adepți ai vechii ordini⁵.

Cele mai importante reforme politice, economice și sociale din istoria modernă a României s-au produs, fără îndoială, sub înrăurirea generației

⁵ Dan Berindei (coord.), *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. 1, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 56.

excepționale a revoluționarilor pașoptiști. Comparativ cu alte state europene, în România, ideea de reformă structurală s-a aflat în permanență pe aceeași poziție cu emanciparea națională, concretizată prin necesitatea înfăptuirii Unirii și a dobândirii independenței de stat.

2. „Chestiunea țărăneasă” între anii 1848 și 1864

Ca și la 1821, în momentul istoric reprezentat de Revoluția de la 1848, ideea împrumutării țăranilor care formau majoritatea populației, fără drepturi politice, dar cu obligații față de stat, din ce în ce mai apăsătoare, era recunoscută de exponenții curentelor revoluționare, dar se menținea ideea priorității ideii naționale care, odată materializată, urma să deschidă calea problemei țărănești.

Revoluționarii pașoptiști cunoșteau decalajul social, economic și politic pe care-l aveau românii în raport cu statele europene. Ei erau animați de faptul că valul revoluționar cuprinsese Europa, din Palermo, Sicilia, până în Imperiul Habsburgic, neocolind nici Franța și statele germane. Istoricul, revoluționarul, gânditorul și omul politic Nicolae Bălcescu a surprins cel mai bine că Revoluția de la 1848 era „prilejul” și nu „cauza” revoluției inițiate de români. Pornind de la aceste cuvinte atât de cunoscute și de citate în istoriografie, nu putem să nu înțelegem resortul ascuns al acestora: situația socială și politică particulară existentă în România. Principatele, ca și statele germane și italiene, căutau emanciparea națională. În Franța și Imperiul Habsburgic, revoluția dorea eliminarea regimurilor reacționare. În Imperiul Habsburgic, exista și o problemă națională, maghiarii dorind emanciparea lor, dar nevoind să recunoască drepturile națiunii române din Transilvania, socotită tolerată în virtutea străvechilor reglementări medievale.

În Principate, exista situația unei suzeranități otomane, a unui protectorat rusesc. Practic, nicio inițiativă reformatoare nu putea trece de domnitorii aserviți ordinii impuse de Regulamentele Organice. În plus, în jurul lor se găsea o elită boierească de orientare conservatoare, pentru care orice idee legată de reforma agrară nu era dezirabilă sub nicio formă.

Exponenții revoluției erau și ei fii de boieri, care doreau să schimbe modalitatea de funcționare a statului, doreau să introducă reforme de inspirație occidentală. În același timp însă, puterea lor financiară de a susține reformele și, implicit, revoluția al cărei triumf le-ar fi promovat era limitată și asigurată de aceleași raporturi medievale cu țăranii, ca și în cazul boierilor conservatori.

Așadar, o reformă de împrumutarea radicală a avut, așa cum s-a putut observa, adversari chiar între revoluționari. Practic, Comisia Proprietății din Țara Românească s-a pierdut în discuții sterile și s-a autodizolvat la o lună de la înființare, deși pornea de la ideea împrumutării prin despăgubire.

Nicolae Bălcescu spune că acel punct 13 din „Proclamația de la Islaz” conține noutatea demersului revoluționar, celelalte puncte derivând din el și fiind

prelucrări noi ale bazei programatice a Revoluției de la 1821: „*Românul proprietar, acesta este glasul poporului la 1848*”⁶.

Înfrângerea Revoluției de la 1848-1849 a însemnat o perioadă de stagnare, revoluționarii români plecați în exil căutând să se alătore celor ce aveau să gândească planul unei revoluții europene, pornind de la ideile exprimate de Mazzini, Garibaldi și tolerate de Ludovic Napoleon Bonaparte cel puțin până în momentul când s-a proclamat împărat sub numele de Napoleon al III-lea.

Nicolae Bălcescu rămânea consecvent ideii că între „chestiunea națională” și „chestiunea țărănească” este o legătură indestructibilă: „*Pentru a avea o patrie, spre a o putea apăra, și a apăra naționalitatea noastră este de neapărată trebuință a face pe țaran proprietar; fără aceasta nu e viitor, nu e naționalitate*”⁷.

Istoricul Nicolae Iorga, scriind despre adeziunea țărănimii la idealul revoluției pașoptiste, surprindea aceeași idee, și anume, că pentru ei revoluția însemna împrumutarea: „*Țeranii nu voiau nici libertate, nici egalitate, nici constituție: toate acestea li se păreau ca închipuirile unor rătăciți. Ei voiau numai pământ, pământ propriu, cu drept de moștenire, pe care mulți dintre revoluționari voiau să li-l dea. Aceasta era pentru ei chestia cea mai însemnată; restul numai o aparență strălucitoare și trecătoare*”⁸.

Virgil Madgearu aprecia, la rândul său, că „*prin micșorarea pământului lăsat în folosința țărănimii, lipsa de izlaz, furarea drepturilor de pădure ale țăranilor, la care se adaugă inalienabilitatea loturilor țărănești, se creau toate condițiile, care trebuiau să dea naștere regimului neoiobag*”⁹. Practic, insuficiența pământului aflat în proprietatea țăranilor îi determina pe aceștia să accepte colaborarea cu marii proprietari, concretizată în „învoieli”, „tocmeli” agricole¹⁰.

Totuși, Războiul Crimeii (1853-1856) avea să aducă, la finalul său, o îmbunătățire a statutului internațional al Principatelor, care se aflau sub garanția colectivă a puterilor europene. Acțiunile diplomatice ale revoluționarilor pașoptiști au produs efectul scontat, acela de a se realiza o unire a Țării Românești și a Moldovei, idee preluată și desăvârșită de elita politică românească, în ceea ce s-a numit „dubla alegere a domnitorului Alexandru Ioan Cuza”.

⁶ Nicolae Bălcescu, *Question economique des Principautés Danubiennes*, în: „Opere”, vol. II, Ediție critică de Gheorghe și Elena Zane, București, Editura Academiei Române, 1982, p. 76.

⁷ N. Bălcescu, *Despre împrumutarea țăranilor*, în: „Opere”, II, p. 25.

⁸ *Ibidem*, p.178.

⁹ Virgil Madgearu, *Formarea și evoluția burgheziei române*, în: „Independența economică”, nr. 3-4, an VIII, 1925, p. 35.

¹⁰ Maria Oroian, *Doctrina economică a țăranismului în România*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2005, pp. 30-31.

C. A. Rosetti, în contextul instaurării Imperiului Francez condus de către Napoleon al III-lea și al începerii Războiului Crimeii, evenimente de referință în istoria Europei, care puneau capăt oricăror inițiative revoluționare, avea următoarea opinie, într-o scrisoare adresată lui Ion Ghica, la 17 aprilie 1854: „*Sunt democrat împielit dar nu smintit. Pe acest tărâm voiesc stindardul național. A fi o nație, făr-a mă ocupa astăzi de chestiile sociale*”¹¹.

Costache Negri, referindu-se la conexiunea indisolubilă dintre chestiunea rurală și problema națională, sublinia, la 18/30 decembrie 1857, în timpul lucrărilor Adunării Ad-Hoc a Moldovei: „*În marea familie a unei nații [...] binele obștesc cuprinde neapărat în sine și binele fiecăruia în parte*”, iar pentru a asigura apărarea și dezvoltarea țării, „*trebuie ca elementul cel mai numeros și temeinic a[l] acestei țări să fie strâns legat de ea, încât pentru a apăra ceva trebuie să aibă și ceva de apărare [...]*”¹².

Așadar, după 24 ianuarie 1859, noul stat, România modernă, format din unirea Țării Românești și a Moldovei, a putut oferi un cadru propice începutului rezolvării acestei chestiuni social-economice și politice: reforma agrară. Țărănimea românească era apăsată de existența clăcii, abolite de reforma adoptată în 1864.

Atât la 1821, cât și la 1848, problema reglementării raporturilor cu „Locurile Sfinte” a constituit un subiect fundamental. Obiceiul domnitorilor de a închina proprietăți, inclusiv mănăstiri românești unor așezăminte ale „Locurilor Sfinte” se încadra pe linia medierii asigurate de către Biserica Ortodoxă, prin Patriarhia de la Constantinopol, în exercitarea raporturilor diplomatice cu Poarta Otomană.

Aplicarea dezideratului reformei agrare îi aparține domnitorului Alexandru Ioan Cuza, care promulga, la 14/26 august 1864, Legea rurală, însoțită de cunoscuta proclamație în care stătea scris: „*Claca (boierescul) este desființată pentru de-a pururea și de astăzi voi sunteți proprietari liberi pe locurile supuse stăpânirii voastre prin legile în ființă... De astăzi voi sunteți stăpâni pe brațele voastre; voi aveți o părticică de pământ, proprietate și moșie a voastră; de astăzi voi sunteți o patrie de iubit și apărare*”¹³.

Legea rurală din vara anului 1864 aducea, practic, o modificare radicală a structurilor sociale din întreaga epocă modernă românească. O replică a acesteia va fi Reforma agrară din 1921. Domnitorul Alexandru Ioan Cuza, prin profeticele cuvinte din proclamația care a însoțit adoptarea legii, „de azi înainte aveți o patrie de iubit și de apărare”¹⁴, avea în vedere necesitatea absolută de a-i

¹¹ C. A. Rosetti, *Correspondența*, ediție de Marin Bucur, București, Editura Minerva, 1980, p. 273.

¹² Costache Negri, *Scrisori social-politice*, ediție de E. Boldan, București, Editura Politică, 1979, p. 70.

¹³ Nichita Adăniloie, Dan Berindei, *Reforma agrară din 1864*, București, Editura Academiei Române, 1967, pp. 161-215.

¹⁴ *Ibidem*, p. 35.

atrage pe țărani, care furnizau baza oștirii române în apărarea țării și în câștigarea independenței acesteia, nu doar în a-i obliga să facă acest lucru¹⁵.

Totuși, reforma de la 1864, cea mai eficientă de până atunci, a avut neajunsuri, în primul rând din cauza modului de aplicare și a infrastructurii deficitare. Perioada 1864-1914 reprezintă o jumătate de secol în care se remarcă activitatea elitei politice românești de a găsi o soluție menită să desăvârșească primul pas realizat în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza.

3. „Chestiunea țărănească” în perioada 1864-1914

Prima lege a învoielilor agricole a fost dată la 18 martie 1866, deci în timpul guvernării „Locotenenței Domnești”. Practic, după reformă, noile familii de „însurăței”, care nu aveau pământ, trebuiau să accepte aceste înțelegeri cu proprietarii funciari. Obligațiile înscrise în aceste contracte, încheiate pe parcursul a cinci ani, erau în dezavantajul țăranilor. Astfel, țăranii erau obligați să-și onoreze sarcinile față de proprietar, în dauna muncii pe ogorul încredințat. În plus, costul în bani, la care proprietarul raporta munca efectivă a țăranului, era la costul minim, aflat sub costul forței de muncă pe piață. Proprietarii aveau dreptul la perceperea penalităților și dobânzilor în caz de întârziere. Profitând de faptul că țăranilor le era, practic, imposibil să-și încheie obligațiile la expirarea contractului, ei le impuneau, cu puțin timp înainte de încheierea contractului, noi obligații aferente noii „învoieli”.

Noua lege a învoielilor din 1872 avea condiții mai grele, proprietarii având dreptul să apeleze la autorități pentru a-i sili pe lucrători să-și onoreze obligațiile. Țăranii intrau sub incidența legii penale, aplicându-se și principiul solidarității.

În aprilie 1873¹⁶, ca urmare a eforturilor marilor proprietari funciari, era adoptată *Legea pentru creditul funciar român*. În iunie 1873, 136 de proprietari s-au asociat punând bazele acestei noi instituții de credit, moșiile lor având o valoare totală declarată de 26.156.434 de lei. Termenele de acordare a creditelor bazate pe înscrisuri funciare erau cuprinse între 10 și 60 de ani. În anul 1915, deci cu un secol în urmă, valoarea totală a creditelor acordate se ridica la importanta sumă de 725.113.900 de lei aur.

Noua lege a învoielilor, publicată în Monitorul Oficial la 14/26 mai 1882, reglementa durata de doi ani, respectiv trei ani, excludea sancțiunile penale și solidaritatea în cazul stingerii datoriilor. Țăranii aveau dreptul la două zile în care să lucreze pentru propriile lor necesități. În plus, s-a interzis intervenția jandarmilor și s-a introdus dreptul țăranilor de a face apel la justiție:

¹⁵ Gheorghe Platon, *Istoria modernă a României*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985, p. 210.

¹⁶ Keith Hitchins, *România 1866-1847*, Ediția a IV-a, București, Editura Humanitas, 2013, p. 31.

„a) Învoielile în bani, prin care cultivatorul se obligă a lucra cu ziua sau cu măsura, la următoarele și anume munci agricole: arat, semănat, grăpat, prășit, săpat, secerat, cosit, cules, adunat, treierat și cărat la fânărie, la arie și la magazia de pe moșie.

b) Învoielile pentru închirierea pământurilor de pășune (islaz sau imaș), pentru care cultivatorul se obligă ca drept chirie să răspundă: pe lângă o plată în bani și muncă.

c) Învoielile prin care se dă cultivatorului o parte de pământ pentru fâneață sau arătură, spre a-l întrebuința sau cultiva pe seama lui, în schimbul căruia el se obligă ca drept chirie să răspundă în bani și muncă, sau muncă și parte din recoltă, sau și una și alta.

d) Învoielile pentru închirierea de locuri de pășune, de fâneață sau de arătură, pe care cultivatorul se obligă a răspunde plata în bani”¹⁷.

Contractele pentru lucrări agricole trebuiau să cuprindă obiectul învoielii, prețul, natura și felul lucrării, precum și epoca la care să se execute. Tocmelile pentru lucrările prevăzute la alineatul a, se puteau încheia pe termen de până la doi ani agricoli, iar cele de la b și c nu se puteau încheia decât pe termen de trei ani agricoli”.

În 1893, ca urmare a creșterii populației și a faptului că pe proprietățile funciare au început să vină să lucreze muncitori care își ofereau serviciile exclusiv pe bani, s-a ajuns la situația ca raporturile de muncă să se încheie în spiritul dreptului civil comun, fără a mai fi nevoie de legi speciale¹⁸.

Amplele mișcări sociale din 1888 și 1907 au arătat adevărata situație a țăranilor și nevoia de a se găsi o rezolvare a problemei agrare¹⁹.

În 1908, când s-a luat în discuție înființarea „Casei Rurale”, Constantin Stere a teoretizat un curent numit „poporanismul”, văzut drept „un sistem sociologic care precizează rolul și locul societăților agrare față de evoluția industrială a țărilor occidentale”²⁰.

Tot Constantin Stere va încerca să evidențieze faptul că economia românească trebuia să se bazeze pe o „țăranime liberă și stăpână pe pământul ei; dezvoltarea meseriilor și industriilor mici, cu ajutorul unei intense mișcări cooperative la sate și orașe”. Aceasta ar fi atras după sine „monopolizarea de către stat, în principiu a industriei mari (afară de cazuri excepționale, unde s-ar putea dezvolta de la sine, fără prejudiciu pentru viața economică), – aceasta

¹⁷ Gheorghe Cristea, *Contribuții la istoria problemei agrare în România. Învoielile agricole (1866-1882). Legislație și aplicație*, București, Editura Academiei Române, 1977, passim.

¹⁸ Maria Oroian, *op. cit.*, pp.19-20.

¹⁹ Cornel Cârțână, *Structură și stratificare socială în România interbelică. Contribuții sociologice românești privind schimbarea și dezvoltarea socială*, în: „Sociologie românească”, 2001, nr. 1-4, pp. 317-345.

²⁰ Constantin Stere, *Explicații asupra poporanismului*, în: „Aurora” din 23 martie 1925.

*este formula progresului nostru economic și social, ce ne-o impun condițiile înseși ale vieții noastre naționale*²¹.

Același gânditor poporanist era de părere că *„țărănimea și gospodăria sa alcătuiesc o categorie socială a muncii, distinctă de proletariatul industrial, dar solidară cu acesta în lagărul muncitoresc, deși spre deosebire de proletariatul industrial, ea nu vine în conflict cu celelalte clase sociale*²².

Ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea marchează încercările de constituire a unui curent politic menit să se îndrepte înspre constituirea unui „partid țărănesc”²³.

La 4 octombrie 1895, se desfășura, la București, Congresul Partidului Țărănesc, al cărui program politic insista pe: *„Garantarea în mod eficace a secretului și libertății de vot”*; dreptul de vot direct pentru toți știutorii de carte și indirect (1 la 10) pentru ceilalți cetățeni; *„restatornicirea și reglementarea dreptului străvechi al sătenilor români la cele două treimi din pământul țării”*; *„restatornicirea dreptului la pășunat vitele pe moșiile de orice fel pentru toți locuitorii săteni, fără nicio deosebire”*²⁴.

Între inițiatorii acestui curent îi găsim pe Constantin Dobrescu-Argeș, Ion Mihalache și Vasile M. Kogălniceanu. Ideea emancipării țăranilor a propășirii lor culturale o găsim și în cadrul preocupărilor omului de cultură și teoreticianului Spiru Haret. Acesta milita pentru înființarea unor bănci populare, pentru a se pune capăt abuzurilor celor care îi obligau pe țărani la împrumuturi și datorii greu de achitat, care să-i aducă în postura de a deveni aserviți, într-o stare mai rea decât cea a clăcășilor de dinainte de 1864.

În primii ani ai secolului al XX-lea, a apărut un nou curent, în jurul publicației „Sămănătorul”, numit „sămănătorism”, care insista asupra necesității acțiunii de renaștere culturală a satului românesc și a țăranilor. Acesta își avea rădăcinile și în considerațiile de natură științifică și teoretică aparținând istoricului Nicolae Iorga. *Poporanismul și sămănătorismul* se circumscriu viziunii evoluționiste în istoria românilor²⁵.

Constantin Dobrogeanu-Gherea, în lucrarea sa, *Neoiobăgia*, publicată în anul 1910, a criticat foarte dur reforma agrară din 1864: *„Tendința ascunsă, dar destul de lămurită a acestei prime împroprietăriri era deci să facă imposibilă viața neatârnată a unei mici proprietăți, să pună pe cei împroprietăriți în imposibilitatea de a trăi din proprietățile lor, ci, într-un fel sau altul, să fie în dependență economică a marilor proprietari spre a fi nevoiți să lucreze și moșiile acestora”*. Nu putem fi de acord cu afirmația, de vreme ce domnitorul

²¹ Idem, *Socialdemocratism sau poporanism?*, în: „Viața Românească”, 1908, nr. 4, p. 68.

²² Idem, *Ce este țărănimea?*, în: „Zărilor”, An I, nr. 1, 27 martie 1932.

²³ Ioan Scurtu, *Carol I. Istoria românilor în timpul celor patru regi*, vol. I, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 55.

²⁴ Maria Oroian, *op. cit.*, p. 31.

²⁵ *Ibidem*.

Cuza se implicase personal în această chestiune, eliminând, prin lovitură de stat, majoritatea conservatoare din Adunare, bazându-se pe cooperarea cu Mihail Kogălniceanu și dând un nou proiect de act constituțional „Statutul Dezvoltător al Convenției de la Paris”.

Constantin Dobrogeanu-Gherea se pronunța pentru „necesitatea existenței industriei, precum și a unui proletariat organizat”. Industrializarea era singura direcție, în viziunea lui Gherea, de a învinge subdezvoltarea economică, o „chestiune de a fi sau a nu fi”²⁶. Același gânditor, pornind de la faptul că România se găsea în zona sub-dezvoltată a Europei, promova „armonizarea între formele civilizației occidentale și fondul vieții economice”, în special în domeniul instituțiilor, dar și al economiei cu accent pe industrializare²⁷.

Acest sistem social, desemnat de Constantin Dobrogeanu-Gherea prin termenul *neoiobăgie*, a constituit o problemă deosebit de gravă pentru țărani și pentru dezvoltarea modernă a României. Revoltele țărănești din 1888 și 1907 au marcat întregul ansamblu al societății românești, atrăgând atenția că trebuia să se găsească o soluție în viitor.

Practic, anul 1918, momentul deosebit al realizării Marii Uniri, punea România reîntregită în situația de a nu mai putea amâna cele două elemente politico-sociale de dinainte de război: reforma agrară și legea electorală. Era nevoie ca românii de dincolo și de dincoace de Carpați, după entuziasmul firesc al Unirii, să înceapă să-și ducă viața într-un cadru politic, economic, instituțional și social unitar.

FROM “DEPENDENT PEASANTS” TO “NEW DEPENDENT PEASANTRY” – HISTORIOGRAPHICAL VIEWS CONCERNING THE DEVELOPMENT OF THE “PEASANT QUESTION”

(Abstract)

The modern era of the Romanian history was entirely marked by the idea of national revival. After removing the Phanariot system in the two Principalities, Moldavia and Walachia, there was a permanent conflict between national emancipation promoters and advocates of maintaining the present order. Most of the population living in rural areas, which was in the economic dependence relationship with the landowners since medieval times, was in the middle of the political events.

Liberals and conservatives, but also exponents of new political trends sought to find solutions to solve the land issue. The outbreak of the First World War in 1914 led Romanian political class to abandon any agrarian reform initiatives.

After 1918, in the context of Great Union, a number of Romanian thinkers imagined solutions to the agrarian problem.

Keywords: dependent peasants, agrarian reform, historiographical view, peasant question, political thinking.

²⁶ Constantin Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia*, București, 1910, pp. 50-51.

²⁷ *Ibidem*, p. 34.